

České země za první světové války. Odboj a vznik Československa

1) České země za první světové války

Situace v Rakousku po vypuknutí 1.SV

Byla omezena demokratická práva. Parlament (říšská rada) byl rozpuštěn (25.7.1914 - ještě před vypuknutím 1.SV!), zavedena cenzura, větší vliv získala armáda. V podstatě zavládla vojenská diktatura (či spíše byrokraticko-vojenská).

- **1916** (listopad) – zemřel František Josef I., nastupuje **Karel I. (1916-1918)**, manželka Zita Bourbonská), prasynovec FJ I. Karel I. se snažil dohodnout s Dohodou separátní mír, nepovedlo se. Nastalo určité uvolnění.
- jaro 1917 – stávky, demonstrace, potlačovalo je vojsko (reakce na únorovou revoluci v Rusku).
- květen 1917 – opět svolána říšská rada, částečné obnovení ústavního života. Nové volby se ale za války nikdy nekonaly (poslední byly roku 1911).

Česká společnost a domácí odboj

Postoj Čechů k válce – velmi negativní (výjimka!), čeští vojáci nechtěli bojovat za RU proti Srbům a Rusům („Červený šátečku...“). Časté dezerce k nepříteli, hlavně k Rusům.

Za války se zhoršilo zásobování, někde byl i hlad. Velká inflace! (ceny potravin vzrostly v letech 1913-1918 20x-30x!). Mnoho podniků převedeno na válečnou výrobu, hodně pracují i ženy a starší děti (muži na frontě). Zaveden přidělový systém – lístky na chleba, cukr... i tak ale chleba nebyl často k dostání.

TGM – koncem roku 1914 (prosinec) odešel do emigrace, „aby vypověděl osobně válku centrálním mocnostem“ (napsal posměšně rakouský tisk). Definitivně se rozešel s RU, byl však nejdříve v emigraci sám.

V české společnosti se rozmáhá rusofilství. Karel Kramář si například představoval České království uvnitř velké slovanské říše vedené ruským carem.

Edvard Beneš (1884-1948) – v roce 1915 založil tajnou odbojovou organizaci „**Mafie**“ (či Maffie). Mafie spolupracovala s TGM v emigraci a s Dohodou. Shromažďovala například zpravodajské informace. V září 1915 emigroval do zahraničí i Beneš (odešel za TGM), do čela Mafie se pak postavil **Přemysl Šámal** (spolupracovník TGM z realistické strany).

Mafii zakládali mj. i **Karel Kramář** (1860-1937) a **Alois Rašín** (1867-1923), oba mladočeši. Oba dva byli v roce 1915 zatčeni a v roce 1916 byli v procesu odsouzeni k trestu smrti. Měli ale kliku – když v listopadu 1916 nastoupil na trůn Karel I., amnestoval je. (Uvězněn a posléze rovněž amnestován byl i Václav Klobučák.)

K Masarykovi a Benešovi se v zahraničí přidal Slovák **Milan Rastislav Štefánik** (1880-1919). Astronom, voják a letec. Žil v Paříži, vstoupil do francouzské armády, kde se stal generálem. Měl skvělé vztahy s předními francouzskými politiky. K Čechům měl rovněž dobrý vztah – studoval v Praze.

květen 1917 – Manifest českých spisovatelů. Podepsalo ho 220 spisovatelů, vědců, novinářů. Vyzvali české politiky, aby v nově otevřené říšské radě (otevřena právě v květnu 1917) hájili zájmy českého národa. Řada českých politiků totiž poklonkovala Rakousku a odsoudila Masarykovu zahraniční akci. Spisovatelé vyzvali české politiky, aby se vzdali poslaneckých mandátů, pokud nedovedou hájit zájmy vlastního národa. V tomto manifestu bylo poprvé použito termínu „československý národ“. První přímý nesouhlas s vídeňskou vládou. → čeští poslanci pak v roce 1917 požadovali na říšské radě federalizaci říše.

6.1.1918 – Tříkrálová deklarace – čeští poslanci (z říšské rady i ze zemských sněmů) se sešli 6. ledna v Obecním domě (Smetanova síň) a vydali prohlášení, v němž požadovali „právo na sebeurčení národů“. Návrh deklarace sestavil Alois Rašín. Nemluví se tu zatím přímo o samostatnosti, ale o „sebeurčení“ (duben 1918 – „národní přísaha“ – též v Obecním domě, četl Alois Jirásek).

Vzpoury v armádě

- **Boka Kotorská** – únor **1918** – základna RU loďstva. Námořníci se tu vzbouřili. Celkem se vzpoury účastnilo asi 700 námořníků, v jejich čele stál Čech František Raš. Chtěli lepší podmínky a jednání o míru. Potlačeno, 4 vůdci (i Raš) zastřeleni.
- **Rumburk** – květen **1918**. Vojáci z Rumburku odmítli odjet na frontu, vzbouřili se a obsadili město. Potlačeno, 10 vůdců popraveno.

Klima v Čechách se během roku 1918 mění, domácí politici se začínají přiklánět k myšlence samostatnosti.

červenec 1918 – vznikl **Národní výbor** – orgán složený ze zástupců českých politických stran v poměru, v jakém dopadly poslední volby v roce 1911. **Předsedou** Národního výboru se stal **Karel Kramář** (mladočech), nejvýraznějším členem NV však byl Antonín Švehla (agrárník). NV začal připravovat vznik Československa, nové zákony i hospodářská opatření pro konec války. NV měl 38 členů. V NV byly i obě socialistické strany (soc. dem a nár. soc.), ty si ale ještě navíc vytvořily (v září 1918) **Socialistickou radu** (měla nakonec menší význam).

České oběti 1SV

Přesná čísla, kolik padlo Čechů v první světové válce, nejsou známa. Odhaduje se, že se první světové války zúčastnilo na 70 miliónů vojáků, z nichž padlo nebo zemřelo asi 10 miliónů. Samotné Rakousko-Uhersko postavilo do války 9 miliónů vojáků, padlo nebo se nevrátilo 1 100 000 mužů. Počet českých vojáků se dá pouze odhadnout na 1,4 milionu, do konce roku 1917 padlo podle nejhrubších odhadů asi 138 000 českých vojáků. K tomu je třeba připojit oběti z roku 1918 a dále čs. legionáře v Rusku, z nichž mnoho padlo již po oficiálním konci 1SV za bojů s bolševiky na Sibiři. Každopádně v 1SV padlo mnohem více českých vojáků než ve 2SV, avšak ve 2SV bylo celkově obětí asi víc, a to především židů.

2) Československý zahraniční odboj

Masarykova koncepce vzniku Československa předpokládala zánik RU a porážku N ve válce. Češi se chtějí spojit se Slováky. Bylo to výhodné i pro Slováky (bylo jich málo, méně než Němců v Československu!) i pro Čechy („Čechoslováci“ měli nad Němci výraznější převahu). Proto byl ražen pojem „**čechoslovakismus**“ – teorie jediného, československého národa, který má dvě větve – českou a slovenskou. Dohoda zpočátku neuvažovala o rozbití RU, spíše doufali, že ho vytrhnou z jeho svazku s Německem. To se ale nepodařilo.

Masarykova zahraniční akce

- TGM odešel do zahraničí v prosinci 1914. U Dohody zpočátku nenašel pochopení. Našel ale morální a finanční podporu u krajanů ve Francii, VB, Rusku a USA (nejdůležitější – v USA žilo asi 2 miliony lidí českého a slovenského původu).
- **1915** (říjen) – vznikl **Český komitét zahraniční**. V listopadu 1915 poprvé vyhlásil za svůj cíl „samostatný československý stát“. Prohlášení podepsal Masaryk a představitelé 11 krajanských spolků v USA, Rusku, F a GB.
- **1916** (květen) – z komitétu **vznikla Československá národní rada**. Jejími členy byl TGM, Beneš a Štefánik (a agrární poslanec Josef Durych, který se však pro svou carofilskou orientaci s Radou rozešel). Sídlo Rady bylo v Paříži, pobočky měla v Rusku, Itálii a USA.

Československé legie

Legie byly hlavním argumentem Rady vůči Dohodě. Organizoval je hlavně Štefánik (generál francouzské armády!). Byli to dobrovolníci. V roce 1918 měly legie **90 000 až 100 000 členů!** Údaje se lehce liší: Rusko 60 000-70 000, Itálie 20 000, Francie 10 000-12 000 legionářů. Podle Mandelové (učebnice pro ZŠ – 6. ročník) bylo legionářů 92 763 a padlo jich 5 092.

Československé legie se proslavily zejména v těchto bitvách

- Doss-Alto (Itálie) – čs. pluk ubránil proti RU významný opěrný bod (září 1918)
- Arras (Francie) – vyznamenala se tu rota NAZDAR, která ale utrpěla velké ztráty (květen 1915)
- **Zborov (Rusko)** – červenec 1917 – nejvýznamnější! Čs. střelecká brigáda porazila RU pluk. Legie zajaly 3150 nepřátel. 185 legionářů padlo a 800 bylo zraněno.

Československé legie v Rusku 1918-1920

Nejslavnější vystoupení čs. legií nastalo po porážce Ruska! Sovětské Rusko uzavřelo mír s Německem (březen 1918), čs. legie už neměly za koho bojovat. Chtěly na západní frontu, a proto se vydaly po Transsibiřské magistrále do Vladivostoku a odtud lodí do Evropy.

květen 1918 – **Čeljabinský incident** – Trockij nařídil odzbrojení legionářů a internaci všech čs. jednotek. Jeden z propuštěných maďarských zajatců hodil na čs. transport legií kus železa. Legionáři údajného pachatele zlynčovali a místní sovět v Čeljabinsku je za to uvěznil. Legie ale místní sovět rozehnali a Trockij poté nařídil odzbrojení legionářů. Čs. legie se nedaly, obsadily celou Transsibiřskou magistrálu a odřízly bolševiky od Sibiře! Zapletly se částečně i do občanské války v Rusku (proti bolševikům), ale jejich hlavním cílem bylo dostat se domů. Poslední transport Čechoslováků vyplul z Vladivostoku až v září 1920 → dostali se domů dlouho po válce a objeli přítom celou zeměkouli.

V ruských legiích tvořili Češi 90% stavu a Slováci 10%, ale ve Francii bylo v legiích 70% Slováků! (Kvaček)

leden 1918 – 14 bodů prezidenta Wilsona – bod 10 žádá pouze autonomii pro národy RU. Pak se ale mění situace. Německo zvítězilo na východě. Dohoda jedná tajně s RU (duben 1918), neúspěch, Dohoda se proto nakonec rozhodne rozbít RU → **Československá národní rada je oficiálně diplomaticky uznána dohodovými velmocemi** za nejvyšší orgán čs. národa. Postupně Československou národní radu uznala Francie (červen 1918), VB (srpen), USA a Japonsko (září) a Itálie (říjen).

květen 1918 (30. 5.) – **Pittsburská dohoda** – podepsal ji v Pittsburghu (USA – Pennsylvania) TGM a představitelé amerických Slováků. Formulovala zásady soužití Čechů a Slováků ve společném státě. Dohoda předpokládala, že Slovensko bude mít vlastní administrativu, soudy a sněm – to pak Češi nesplnili...

14.10.1918 – vyhlášena **Československá prozatímní vláda**. Vznikla z čs. národní rady. TGM byl prezidentem, předsedou vlády a ministrem financí (sháněl peníze od krajanů), Beneš ministrem zahraničí, Štefánik ministrem vojenství (války).

18.10.1918 - Washingtonská deklarace – vydala ji čs. vláda ve Washingtonu (Masaryk byl zrovna v říjnu 1918 tam). **Byla v ní prohlášena nezávislost čs. národa**. Toto prohlášení mělo zapůsobit na Dohodu při mírovém jednání Dohody s RU. Deklarace vytyčovala základní zásady budoucího Československa. Prohlašovalo se zde, že Československo bude demokratickou republikou, v níž budou zaručena základní práva občanů (svoboda tisku, svědomí, shromažďování) i národnostních menšin. Ženy dostanou volební právo. I v této deklaraci se používá spojení „československý národ“.

3) Vznik Československa

Z mezinárodněprávního hlediska vzniklo vlastně Československo již 18. 10. 1918 (Washingtonská deklarace). A zatím doma...

16. října 1918 – **císař Karel I. vydal manifest**, podle něž bude Předlitavsko „svazem svobodných národů“ neboli federací. Manifest však přišel pozdě. Národní výbor odmítnul manifest, chce samostatnost. Císař ale povolil vyslat **delegaci NV do Ženevy (19.10.)**, aby jednala se zástupci čs. zahraničního odboje (!!!). Delegaci vedl předseda NV Karel Kramář. Zatímco Kramář jedná v Ženevě s Benešem (ten zastupoval v Ženevě čs. prozatímní vládu), doma bylo nečekaně a spontánně vyhlášeno Československo.

27.10.1918 – **Andrássyho nóta**. Ministr zahraničí RU Gyula Andrássy sdělil nótou prezidentu Wilsonovi, že RU přijímá jeho podmínky pro jednání o příměří. Nebyla to ještě kapitulace! Tu podepsalo RU až 3. 11., kdy už fakticky neexistovalo...

28.10.1918 – vyhlášení samostatného Československa

Československo vzniklo revolucí, **lid dopoledne na Václavském náměstí spontánně vyhlásil nezávislost.**

Na vývěsce novin Národní politika na Václavském náměstí se ráno objevil nápis „Příměří“ a u toho text Andrásyho nóty. Okolo stál dav a jeden z davu první vykřiknul „Jsme samostatní!“. Jak se později zjistilo, byl to zelinář **František Kopecný**. Dav pak chodil po Praze a provolával nezávislost. Na Příkopech náhodou potkal katolického kněze, člena NV a říšského agrárního poslance **Izidora Zahradníka**. Dav ho donesl na ramenu k soše svatého Václava, kde Zahradník kolem 11:00 vyhlásil veřejně samostatnost Československa. Zahradník se pak rychle zorientoval, odjel na nádraží Františka Josefa (dnes Hlavní) a zde prohlásil, že se jménem NV ujímá správy železnic. Tento čin mu pak vynesl v první čs. vládě křeslo ministra železnic.

Členové zastupujícího předsednictva NV (předseda Kramář byl v Ženevě) se dostali kolem poledne rovněž na Václavské náměstí a znovu tu **vyhlásili čs. samostatnost**. Byli to **Antonín Švehla** (agrárník, později několikrát premiérem), **Alois Rašín** (mladoček, později ministr financí), **František Soukup** (soc. dem., později předseda Senátu) a **Jiří Stříbrný** (nár. socialista). Prohlášení samostatnosti přečetli Stříbrný a Soukup. NV se pak dohodnul s pražským vojenským velitelstvím, že proti demonstrantům se nebude zasahovat.

Odpoledne členové NV potkali v Praze Slováka **Vavro Šrobára**, který přijel náhodou do Prahy, a kooptovali ho ihned do předsednictva NV jako zástupce Slovenska. Těmto 5 mužům se pak říkalo „**muži 28. října**“.

Téhož dne večer pak NV vydal první čs. zákon – **Zákon o zřízení samostatného čs. státu**. Podepsalo ho všech 5 „mužů 28. října“. Zákon sepsal doma Alois Rašín již v noci z 27. na 28. října, protože se mu doneslo, že RU se chystá kapitulovat. Ve sbírce zákonů je tento zákon pod číslem 1/1918. Zákon měl 5 článků, z nichž nejdůležitější jsou první dva:

- 1) Samotné prohlášení samostatnosti.
- 2) Ustanovení, že „**veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.**“ (doslovné znění).

Téhož dne večer (28. 10. 1918) bylo rovněž zveřejněno **provolání NV**, které znovu potvrdilo ustanovení čs. státu. Začíná slovy „**Lide československý!** Tvůj odvčký sen se stal skutkem....“ . V dalších dnech NV převzal zásobování, policejní ředitelství, soudy apod. Rakouské úřady nezasáhly.

30.10.1918 – Martinská deklarace. Zástupci Slováků (200 delegátů) se toho dne sešli v Turčianském Svätém Martině (dnes Martin), přičemž ještě nevěděli, co se děje v Praze! Slováci zde ustanovili **Slovenskou národní radu**, vrcholný orgán slovenské reprezentace. **Slováci vyhlásili, že jen SNR je oprávněna jednat jménem slovenského národa** (jako části národa česko-slovenského). Večer, kdy už většina delegátů odjela, přijel do Martina slovenský agrárník Milan Hodža a informoval přítomnou menšinu delegátů, že

v Praze byl vyhlášen československý stát! Text deklarace byl pak upraven v tom smyslu, že **slovenský národ se přihlásil k již vyhlášenému čs. státu.**

3. listopadu 1918 se žižkovský bohém a anarchista (a též příležitostný herec a spisovatel) František Sauer (1882-1947) vydal se svými kumpány dolů do Prahy na Staroměstské náměstí (Žižkov byl tehdy ještě samostatným městem), kde zbourali Mariánský sloup, vzácnou barokní památku z roku 1650, kterou dal postavit císař Ferdinand III. jako dík Panně Marii za to, že Prahu zachránila před švédským vojskem. Sauer svůj čin naplánoval a uskutečnil, protože se mu zdálo, že revoluce z 28. října ochladla, a je proto na místě provést nějaký důraznější čin. Pražané svůj sloup bránili, avšak Žižkováci byli v přesile a sloup svrhli. Sauer byl mj. přítelem Jaroslava Haška. Jedna ze žižkovských ulic se dodnes jmenuje Sauerova.

4) Budování státu (1918-1919)

Moc ve státě převzal **Národní výbor**, v podstatě revoluční orgán. Vydal celkem 17 zákonů a **prozatímní ústavu** (ze 13. listopadu 1918). Na základě této prozatímní ústavy bylo ustanoveno **Národní shromáždění** – vzniklo rozšířením NV o další české poslance (opět na základě volebního klíče z roku 1911. Každá strana dostala odpovídající počet křesel a strany si samy určily, koho na tato místa dosadí. Dále bylo kooptováno 40 poslanců ze Slovenska. Tím se NS rozrostlo na 254 členů.

14. listopadu 1918 – 1. schůze Národního shromáždění. Schůzi řídil Karel Kramář, dosavadní předseda Národního výboru. Zasedalo v Thunovském paláci, sídle bývalého zemského sněmu (dnes Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR). Kramář už se vrátil ze Ženevy, zatímco Beneš, Masaryk a Štefánik byli ještě v zahraničí. Masaryk se vrátil do Prahy až 21. prosince.

Co se schválilo:

- 1) **Habsburkové sesazeni** z trůnu, vyhlášena Československá republika.
- 2) **Prezidentem** republiky byl (v nepřítomnosti) zvolen **TGM**.
- 3) Byla zvolena **první československá vláda**. Jejím předsedou se stal **Karel Kramář** (sídlo premiéra → Kramářova vila).
- 4) NS zrušilo šlechtické tituly a zavedlo osmihodinovou pracovní dobu. Hlavním úkolem NS bylo vypracovat novou, definitivní ústavu, aby se podle ní mohly konat volby.

Boj o nový stát

Nestačilo nový stát vyhlásit, bylo třeba i nárokováná území vojensky obsadit. Československé (tj. převážně české) vojsko bylo postupně vytvářeno ze sokolů, dobrovolníků, demobilizovaných rakousko-uherských vojáků a navracejících se legionářů.

České pohraničí

Čeští Němci nezasedli v NS a neuznali vznik ČSR. Vyhlásili v pohraničí celkem **4 německé provincie** – Deutschböhmen (severní Čechy – Liberec – Reichenberg), Sudetenland (severní Morava a Slezsko), Deutschsüdmähren (jižní Morava) a Böhmerwaldgau (jižní Čechy). Tyto provincie chtěli začlenit do nově vznikajícího německého Rakouska.

K novému Rakousku se přihlásila i některá „vnitrozemská“ města s výrazným podílem německého obyvatelstva – Brno, Olomouc, Jihlava. Odvolávali se na sebeurčení národů. Do konce roku 1918 čs. vojsko české pohraničí obsadilo. Moc se nebojovalo, Němci se s nechutí podřídili.

2) Slovensko

Maďarská vojska nechtěla ze Slovenska odejít. Dohodové mocnosti se postavili na čs. stranu a do konce roku 1918 musela maďarská vojska odejít a Slovensko obsadilo čs. vojsko. Slovensko zpočátku spravoval **Vavro Šrobár – ministr s plnou mocí pro Slovensko**. Slováci neměli téměř žádnou inteligenci. Neměli ani jednu vysokou či střední školu, kde by se učilo slovensky.

Slováci kdysi měli 3 slovenská gymnázia. Dvě byla evangelická – Revúca (založeno 1882, 1. slovenské gymnázium vůbec) a Turčianský Svätý Martin, třetí bylo katolické – Kláštor pod Znievom. Maďaři jim ale tato gymnázia zavřeli. Z obecných škol bylo 3500 maďarských a slovenských jen 344! Téměř všechna významná místa ovládali maďarští úředníci, kteří byli postupně propouštěni a nahrazováni hlavně Čechy.

Jižní hranice Slovenska byla sporná. Československo zabralo i vyloženě maďarské oblasti, protože potřebovalo Dunaj (mezinárodní řeka).

1919 (březen) – v Maďarsku vypukla komunistická revoluce, vzniká tzv. **Maďarská republika rad**. V jejím čele stál Béla Kun. Maďarská Rudá armáda vpadla i na Slovensko a v Prešově vyhlásila tzv. **Slovenskou republiku rad**. V jejím čele stál Čech Antonín Janoušek a existovala v červnu–červenci 1919. Dohoda pak dala Maďarům ultimátum a Rudá armáda se v červenci stáhla, čímž zanikla i Slovenská republika rad. Slovensko podruhé a definitivně celé obsazeno čs. armádou.

3) Těšínsko

Na Těšínsko si dělalo nárok Polsko (převažovali tu Poláci) i ČSR (historicky patřilo nám). leden 1919 – krátký **sedmidenní pohraniční konflikt**. Spor nakonec rozhodly v roce 1920 dohodové mocnosti. **Těšínsko bylo rozděleno**, včetně hlavního měst (vznikl Český Těšín). Češi byli spokojenější – připadla nám jediná železniční trať spojující české země a Slovensko (z Bohumína přes Jablunkov až do Košic) + černouhelný revír.

ČSR pak v roce 1920 odstoupilo Polsku kousky Oravy a Spiše. To Slováci Čechům vyčítali. Těšínsko bylo důvodem, proč se Poláci během Mnichova spojí s Hitlerem a zaberou Těšínsko. Slovensko pak bude na počátku 2.SV jediným přímým spojencem Německa a vpadne do Polska, aby si zabralo zpět území na Oravě a Spiši.

4) Podkarpatská Rus

Rozhodující část rusínských politiků se vyslovila pro připojení k Československu. Dohoda to schválila a v roce **1919** byla **Podkarpatská Rus oficiálně připojena k ČSR**. Československo slíbilo Rusínům autonomii, což pak nesplnilo.

V USA žilo celkem 400 000 Rusínů, téměř stejný počet jako na Podkarpatské Rusi. Ti chtěli připojení k ČSR. Na Podkarpatské Rusi vznikly celkem tři národní rady – jedni chtěli být součástí Československa, druzí Maďarska a třetí tehdy ještě nezávislé Ukrajiny.

Připojení Podkarpatské Rusi mělo pro ČSR dvě **strategické výhody**:

- 1) Oddělovala od sebe Maďarsko a Polsko, Československu nepřátelské státy.
- 2) Československo naopak získalo hranici s Rumunskem, což byl náš spojenec v Malé dohodě.

Československé hranice byly definitivně stanoveny až v roce 1920 řadou mezinárodních smluv (Hlučínsko, Vitorazsko, Valticko).